

ЛИТОВСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

Год 1989

БИБЛИОТЕКА
И. Вильяма

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1990

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY
OF THE LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1989

VILNIUS 1990

INSTITUT FÜR GESCHICHTE LITAUENS
DER LITAUISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1989

VILNIUS 1990

LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJA
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1989 metai

VILNIUS „MOKSLAS“ 1990

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas Merkys (vyr. redaktorius), Alfonsas Eidintas, Vida Kniūraitė,
Vacys Milius, Leonas Mulevičius, Rita Strazdūnaitė (sekretorė), Tamara Bai-
rauskaitė, Adolfas Tautavičius, Irena Valikonytė, Regina Žepkaitė (vyr. re-
daktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
232600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos MA Lietuvos Istorijos instituto užsakymą

L 0503020908—045 Z—90
M 854(08)—90

© Lietuvos MA Lietuvos
Istorijos institutas, 1990

ISTORIJOS TERMINIJA

Sio skyriaus konsultantas
filol. m. kand. Kazys Gaivenis

DĖL LIETUVOS VALDOVŲ NUMERACIJOS

Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių numeracija yra sudėtinė jų vardyno, o šis vardynas — terminijos dalis. Deja, iki šiol numeracija nesutvarkyta. Tai kažkiek lemia dvi aplinkybės: pirma, nuo XIV a. pabaigos didieji Lietuvos kunigaikščiai buvo ir Lenkijos karaliai; antra, iki XV a. pabaigos nepasikartojo nė vieno Lietuvos valdovo vardas. Vakuumą čia suformavo ir lenkų istoriografija, pripažinusi vien lenkišką valdovų numeraciją net ir tuo atveju, jei apibūdindavo juos kaip Lietuvos monarchus.

Lietuviškos didžiųjų kunigaikščių numeracijos būtinybę suvokė dar S. Daukantas ir praktiškai taikė¹. Ją įdiegė Lietuvos Respublikos istorikai, nors ir nevisiškai nuosekliai (neįvertino laikotarpio po Liublino unijos)². Pokario istoriografijoje šios numeracijos atsisakyta³. Ar reikėtų prie jos grįžti?

Kiekvienos šalies valdovų numeracija yra elementarus dalykas. Taigi vargu ar apskritai dar reikia įrodinėti jos būtinumą. Numeracija netrukdo pažyminiams, kurių yra ne vienas (pvz., Žygimantas II Senasis). Tam tikrų sunkumų gali sukelti pirmųjų valdovų krikščionių krikščioniški vardai (pvz., Vytautas Aleksandras). Čia reikia susitarti. Lenkų istoriografijoje įvertinamas numeracijoje ir antrasis vardas (pvz., Žygimantas Augustas lemia saksų dinastijos valdovų Augusto II ir III numeraciją). Matyt, šitaip reikėtų daryti ir mums. Taigi Aleksandras Jogailaitis laikytinas Aleksandru II.

Šaltiniuose bendri Lietuvos ir Lenkijos valdovai, jeigu yra numeruojami, tai dažniausiai daroma lenkiškos numeracijos pagrindu. Tai lėmė karaliaus titulas. Ir vis dėlto reikia pažymėti, kad buvo ir lietuviška numeracija⁴, tik ji neįsivyravo. Beje, šios numeracijos

¹ Daukantas S. Raštai. V., 1976. T. 1. P. 572 (Žygimantas III Augustas), p. 577 (Žygimantas II Senasis).

² Lietuvos istorija // Red. A. Šapoka. K., 1936. P. 201—204.

³ Lietuvos TSR istorija. V., 1957. T. 1. P. 148—149, 173—175; Lietuvos TSR istorija. V., 1985. T. 1. P. 78—81, 85, 109.

⁴ Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. М., 1915. С. 349: „dominus Wladislaum, Alexandrum alias Vitoudum, Sigismundum, Casimirum et Alexandrum secundum“ (1529 m. Žygimanto II šalies privilegija).

neatsisakyta ir po Liublino unijos⁵. Tie faktai leidžia kalbėti apie istorinę tradiciją, kurią mūsų mokslas visai pagrįstai turėtų atgavinti. Neturėtume aplenkti ir monarchų, valdžiusių po Liublino unijos, nes Lietuva juk išlaikė savo valstybingumą. Žinoma, nesikartojantiems vardams (pvz., Mindaugas, Gediminas, Algirdas, Steponas Batoras ir kt.) numeriai nedėtini. Nereikia jų ir antriems vardams, bet tolesnę numeraciją šitie antri vardai turėtų lemti (kaip sakyta, Vytautas Aleksandras lemia Aleksandrą II Jogailaitį). Iš to išeity tokia numeracija:

Jogaila Vladislovas
Vytautas Aleksandras
Žygimantas I Kęstutaitis
Kazimieras I Jogailaitis
Aleksandras II Jogailaitis
Žygimantas II Senasis
Žygimantas III Augustas
Žygimantas IV Vaza
Vladislovas II Vaza (Jogaila — Vladislovas I)
Jonas I Kazimieras
Jonas II Sobieskis
Augustas II (Augustas I — Žygimantas Augustas)
Stanislovas I Leščinskis
Augustas III
Stanislovas II Augustas.

Edvardas Gudavičius

APYDĖMĖ

Terminas *apydėmė* aptinkamas ir mitologijos, ir istorijos šaltiniuose. Dar šiame amžiuje jį dažnai vartojo ir buitėje. Dėl termino kilmės ir reikšmės vieningos nuomonės nėra. Mitologams *apydėmė* yra piktą dievybę — aitvaras, kaukas. Bene anksčiausiai ta reikšmė jį paminėta 1573 m. rankraštiniėje Volfenbiutelio postilėje¹.

Jonas Lasickis (Lasicijus) 1580 m. parašytame ir 1615 m. išleistame veikale apie pagoniškus dievus mini *Apidomę*: „mutati domicilij deu(s)“, „pakeistos gyvenvietės dievą“, ir čia pat paaiškina: „jei tik koks gyvulys atsiveda luošą gyvuliuką, žmonės tuojau keičiasi gyventi kitur“². Kadangi J. Lasickis ne pirmas ir ne vienin-

⁵ Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Спб., 1848. Т. 3. С. 178: «Витолта, Швитрикгайла, Жикгимонта, Казимера, Александра, Жикгимонта второго и Жикгимонта третьего» (1574 m. Henriko Valua privilegija Žemaičiams).

¹ Lietuvių kalbos žodynas (toliau — LKŽ). V., 1968. T. 1. P. 202; Vėlius N. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. V., 1987. P. 246.

² Lasickis J. Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus. V., 1969. P. 20, 41. Vertimas iš lotynų kalbos: „buveinės pakeitimo dievas“ čia netikslus. Tai pastebėjo A. J. Greimas. Žr. Tautos atminties beiėškant: Apie dievus ir žmones. Vilnius—Chicago, 1990. P. 91, 108.